

AZGELİŞMİŞLİK, YOKSULLUK VE MÜCADELE POLİTİKALARI

BU SUNU, PROF. DR. MEHMET KARAGÜL'ÜN DÜNYA EKONOMİSİ KİTABINDAN
PROF. DR. MAHMUT MASCA TARAFINDAN DERLENMİŐTİR

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN İKTİSADİ VE SOSYAL SORUNLARI İLE EKONOMİK ÖZELİKLERİ

- Dünya ekonomisinin temel meselelerinden olan azgelişmişlik olgusu, etkisi itibariyle dünya nüfusunun yarısını, sorumluluk olarak da tamamını ilgilendiren oldukça önemli iktisadi, sosyal ve kültürel boyutu olan kapsamlı bir sosyoekonomik yapıdır.

AZGELİŞMİŞLİK KAVRAMI

- Azgelişmiş Ülke, Gelişmekte Olan Ülke ve Gelişmiş Ülke, kavramları gerek uluslararası ilişkilerde, gerekse uluslararası örgütler bağlamında sıkça kullanılmakta, hatta birçok uluslararası ilişki ve yapılanma bu olgulara göre şekillenmektedir.
- Ayrıca, azgelişmiş ve gelişmekte olan her ülke için gelişmiş ülke statüsünü yakalamak mutlak bir hedef olarak belirlenmiş durumdadır.
- Ülkeler için de sıkça kullanılan *gelişme* kavramı Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın yaptığı bir kategoriye göre şekillenmektedir. Bu kategoride; ülkelerdeki kişi başına düşen milli gelir temel ölçüt olarak alınmakta ve
- kişi başına düşen milli gelir 1000 \$'ın altında olan ülkeler *azgelişmiş*,
- 1000 ile 10.000 \$ arası olanlar *gelişmekte olan ülkeler* ve
- kişi başına düşen milli geliri 10.000 \$'ın üstünde olanlar ise *gelişmiş* veya *sanayileşmiş ülkeler* olarak adlandırılmaktadır.

AZGELİŞMİŞLİK SORUNU

- Azgelişmişlik sorunu 1950'lerden sonra gerek iktisatçılar, gerekse politikacıların tartiŐtiđı temel konulardan biri olmuŐtur. Sorunun çok b0y0k bir kimlik kazanmasının ana nedeni ise azgelişmişliğin sadece ekonomik bir sorun olmayıp; konunun yurt içi, yurt dıŐı, boyutunun yanı sıra; sosyal, k0lt0rel, dini ve tarihi y0nlere de sahip olmasında yatmaktadır.
- Bug0n azgelişmiş olarak nitelendirilen 0lkeler ayrıca, gelişmemiş, geri kalmış, gelişmekte olan, yoksul, geri bırakılmıŐ, dar boğaz ekonomileri, d0alist ekonomiler, sanayileŐmemiŐ ekonomiler, tarım 0lkeleri, hammadde 0lkeleri gibi kavramlarla da adlandırılmaktadır.

- Bu noktada, yoksulluk ve fakirlik ile azgelişmişliğin benzer ve farklı yönlerini de ortaya koymakta yarar var.
- Yoksulluk ve fakirlik esasta kişi başına düşen milli gelirin az olmasıyla doğrudan alakalı bir vaziyet olmasına rağmen; azgelişmişlik her ne kadar gelir yetersizliğine bağlı olsa da temelde toplumun hayat standardı ve yaşam kalitesinin yetersizliği ile ilgili bir haldir.
- Ayrıca yoksulluk, kişisel bazda olduğu için toplumun belli bir kesimini ilgilendiren bir sorun olarak karşımıza çıkmasına rağmen, azgelişmişlik toplumun genelini kapsayan bir durumdur. Hatta petrol zengini birçok ülkenin kişi başına düşen milli geliri yüksek olmasına rağmen, azgelişmişliğinden hiçbir şüphe bulunmamaktadır.

- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) yeni düzenlenen İnsani Gelişme Endeksine (İGE) göre, ülkeler sıralamada;
- çok gelişmiş,
- gelişmiş,
- orta gelişmiş ve
- az gelişmiş
- şeklinde dört kategoriye ayrılmaktadır. Bu sıralamada Ülkemiz gelişmiş ülke kategorisinin sonda üçüncü sırasında, 0.761'lik bir puanla ancak tutunabilmiştir. Türkiye'nin genel sıralamadaki yeri ise 188 ülke arasında 72. sırada yer almaktadır.

AZGELİŞMİŞLİK TEORİLERİ

- Azgelişmişlikle ilgili çalışmalara göre «azgelişmişlik büyük ölçüde gelişmiş ülkelerin geçirmiş olduğu ekonomik ve sosyal sürecin aynısının, azgelişmiş ülkelerde birebir yaşanmamış olmasından kaynaklanmaktadır». Dolayısıyla ilgili çalışmalarda, AGÜ'lerin kalkınabilmesi için, bu ülkelerin de gelişmiş kapitalist ülkelerin geçmiş olduğu yolu izleyerek kalkınabileceği varsayımı vardır. Bu bakış açısıyla ortaya atılan azgelişmişlik teorilerini;
- * Kapalı Çember Kuramları: R. Nurkse
- * Büyük İtiş Kuramları: P.R.Rodan
- * İkili Yapı Kuramları: J. H. Boeke-W.A. Levis
- * Tarihsel Büyüme Aşamaları Kuramı: W.W. Rostow
- * Dengesiz Büyüme Kuramları: A. O. Hirschman, şeklinde sıralamak mümkündür.

KAPALI ÇEMBER KURAMI: R. NURKSE

- Nurkse, az gelişmişliği kendi içindeki kısır döngü sayesinde sürekli yenilemesi nedeniyle aşilamayacağını savunmaktadır.
- Mesela fakir bir kişi iyi beslenemeyeceği için yeterli çalışma gücüne sahip olmayacak ve bu da düşük gelire yol açacağından fakirlik kısirdöngüsü devam edecektir.
- Bu örnek tüm ülkeye uygulandığında: "Bir ülke fakir olduğu için fakirdir" formülüne ulaşılır. Kısacası az gelişmişliğin nedeni yine az gelişmişlik olarak verilmektedir.
- Dolayısıyla bu teze göre fakir ülkeler sürekli fakirliğe mahkûm olurlarken, zenginler de devamlı zengin olarak varlıklarını devam ettireceklerdir.

BÜYÜK İTİŞ KURAMLARI: P.R. RODAN

- Rodan'a göre ülkelerin kalkınabilmesinin iki yolu vardır. İlki, emek fazlası bulunan geri kalmış bölgelerden, sermaye fazlası bulunan gelişmiş bölgelere emek göçüyle bu bölgelerin kalkınmasına destek sağlamasıdır. Ancak bu yol çeşitli toplumsal dengesizliklere yol açabileceğinden sağlıklı bir çözüm yolu değildir.
- İkincisi ise sermayenin geri kalmış bölgeye gelmesidir İkinci yolun kullanılmasını daha uygun bulan Rodan, başarı için asgari bir yatırım miktarının gerekli ancak yeterli olmadığını söyleyerek bu sürecin kısaca “büyük itiş” olarak adlandırılabileceğini belirtmektedir.

İKİLİ YAPI KURAMLARI: J. BOEKE - W. LEWIS

- İkili yapı kuramları, bugünün az gelişmiş ülkelerinde; ekonomik, siyasi ve kültürel yapılarında birbirinden yalıtılmış bir görünümün varlığı ve tarım ile imalat sektörlerinde geleneksel ve modern anlayışa sahip iki ayrı kesim (ikili yapı) olduğu gerçeğinden yola çıkar.
- Bu kuramlara göre; Batı Ülkeleri nasıl feodal yapıdan kapitalist bir yapıya geçmişlerse, bugünün AGÜ'leri de aynı yolu izleyerek bu dönüşümü gerçekleştirmelidirler. Önemli olan geleneksel kesimin çözülüp modern kesimin ekonomide egemen olacağı bir aşamaya geçişte gerekli mekanizmaların işletilmesidir.
- Özetle, gelişmemiş bölgelerin gelişebilmesi için buralara kalkınmış bölgelerden bilgi, beceri ve teknoloji transferi yapılması zorunludur.

TARİHSEL BÜYÜME AŞAMALARI KURAMI: W. ROSTOW

- Rostow, her toplumun tarihsel olarak beş aşamadan geçerek kalkınmasını tamamlayacağını ileri sürmüştür.
- Buna göre; en gelişmiş ülkeler sıranın sonunda iken, az gelişmişler henüz ilk sırada yer almaktadırlar.
- ***I. Geleneksel Toplum***
- Geleneksel Toplum aşamasında, sosyal yapı her açıdan yeterli bilgi birikiminden uzaktır. Geleneksel bir üretim yapısı söz konusu ve dolayısıyla bu aşamada verimlilik çok düşük, üretim tarım ağırlıklı ve toplum değişime kapalıdır.

2. KALKIŞA HAZIRLIK

- Bu aŐamanın en dikkat çekici yanı girişimcinin ortaya çıkmasıdır. GiriŐimciler yenilik yapmaya ve üretimin riskini karşılamaya hazırdırlar.
- Yine bu süreçte emek kalitesi yükselmiş ve alt yapı büyük ölçüde tamamlanmıştır.
- Ayrıca bu dönemde tasarrufların artış hızı, nüfus artışından daha yüksek seyrederken, ekonomide tarımın nispi önemi düşmekte buna karşılık, sanayi ve ticaret kesimleri gelişmeye başlar.

3. KALKIŞ

- Bir sonraki aşama olan kalkış döneminde sosyal ve iktisadi alandaki geleneksel yapı büyük ölçüde ortadan kalkar, bunun yerine bilgiye ve yeniliğe açık bir anlayış topluma hâkim olur.
- Bununla birlikte, milli gelirin % 10'undan fazlası yatırımlara aktarılmaya başlar, böylelikle sürükleyici endüstri alanlarında hızlı büyüme ve gelişme ortaya çıkar.
- **4. Olgunluğa Geçiş**
- Olgunluğa geçiş döneminde sosyal ve ekonomik yapı tamamen değişmiş durumdadır.
- Bu yeni dönemde teknoloji, tüm ülkeye yayılır ve üretim miktarı bütün talebi karşılayacak seviyeye ulaşırken, ihracat yoğun olarak sanayi mallarına kaymış ve üretim zinciri tamamlanmıştır.

5. KİTLE TÜKETİM ÇAĞI

- Üretim sorununu tamamen çözen toplum, artık tüketimi ön plana çıkarmış durumdadır. Dolayısıyla bu süreçte, malların temel ihtiyaç görme özellikleri yerine markaları, ilave özellikleri ve tasarımları ön plana çıkar.
- Böyle bir yapıda toplum zaruri temel ihtiyaçlarını karşılamış bu konuda herhangi bir sıkıntı olmadığından insanların arayışları zevk, eğlence ve lükse yönelir.

DENGESİZ BÜYÜME MODELİ:A. O. HIRSCHMAN

- Hirschman, ekonominin kendini besleyen bir büyüme sürecine girebilmesi için takip edilmesi gereken politikanın, yatırımların ekonominin sektörleri arasında bir denge gözetilmeden gerçekleştirildiği, Dengesiz Büyüme modeli olduğunu ileri sürmektedir.
- Bu görüş, az gelişmiş ülkelerin karşı karşıya buldukları kalkışa geçme sorununu, ekonomide belirli sektörler lehine oluşturulacak dengesizliklerin tetikleyeceği dinamik bir yapıyla aşılacağını savunmaktadır.

GİRİŞİM VE DAVRANIŞ TERCİHLERİNE DAYALI KURAMLAR

- Bu kuramlar, az gelişmişliğin nedenini ilgili ülkedeki kişilerin "yetenek ve özelliklerine" ve "davranış kalıplarına" bağlamaktadır. Bu çerçevede az gelişmiş ülkelerdeki insanların kişilik nitelikleri ya da davranış kalıpları gelişmiş ülkelerdekilerle karşılaştırılmakta ve arada tespit edilen farka göre az gelişmişliğin nedenleri ortaya konmaya çalışılmaktadır.
- Bu bağlamda az gelişmiş ülkelerin kalkınabilmesi için öncelikle gelişmiş ülkelerdeki insanların davranış özelliklerine sahip olmaları gereği üzerinde durulmaktadır.

ULUSLARARASI BAĞIMLILIK TEORİSİ

- Kalkınmış ülkelerin oluşturduğu cazibe ve çekim gücü, sunduğu maddi ve manevi imkânlar ve yurtdışı eğitim uygulamaları, az gelişmiş ülke vatandaşlarının gelişmiş ülkelere sempati duymasını sağlarken, az gelişmiş ülkelerdeki iç çatışmalar ise belli kesimlerin daha kolay dışarı ile işbirliği yapmasına imkân sunabilmektedir.
- Bütün bu gelişmeler, az gelişmiş ülkelerdeki iktisadi, siyasi, eğitim ve kültür politikalarının, gelişmiş ülke menfaattarı doğrultusunda oluşmasına yol açabilmektedir.

MARKSİST İKTİSAT

- Marksist iktisat, ekonomik ve sosyal hayatta eşitlik ve paylaşım gibi kavramlara öncelik vererek, toplumsal gelişmenin bu yönde ilerleyeceğini savunmuşlardır.
- Marksist teoriye göre, yoksulluğu geçici tedbirlerle önlemeye çalışmak sorunu çözmeyecek, onun yerine ekonomik hayatta var olan çelişkileri bertaraf ederek sömürü sistemini ortadan kaldırmak gerekir.
- Piyasa sisteminin neden olduğu eşitsizliklerin ve yol açtığı yoksulluğun ortadan kaldırılması için, gelir dağılımını daha adil bir hale getirmek ve yoksullara insanca bir yaşam düzeyi sağlamak için devletin ekonomiye müdahalesi zorunludur.

AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN ÖZELLİKLERİ

- **A. Ekonomik Özellikler**
  - *Kişi Başına Düşen Gelir Azlığı*
  - *Gelir Dağılımı Dengesizliği*
  - *Büyük Oranlı Yoksulluk*
  - *Yüksek Oranlı İşsizlik ve Eksik İstihdam*
  - *Tarım Sektörünün Hakim Niteliği*
-

B.AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE SOSYAL YAPI

- **Nüfus:**
- Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, nüfus konusunda birçok menfi yapıyla karşı karşıyadırlar. Bunlardan başlıcaları; yaşanan hızlı nüfus artışı, yüksek bebek ölüm oranları, ortalama ömrün kısa olması ve aşırı nüfus yoğunluğudur.
- **Eğitim:**
- Bir toplumun eğitim seviyesinin analizinde kullanılan ölçütleri; okuryazarlık oranları, okullaşma oranları, eğitim öğretime milli hâsıladan ayrılan pay, kurumlardaki öğretmen, öğrenci ve teknik eleman sayısı gibi ölçütler şeklinde sıralamak mümkündür.
- Bu bağlamda az gelişmiş ülkelerdeki okuryazarlık oranı %51 düzeyinde iken, gelişmekte olan ülkelerde %72 ve gelişmiş ülkelerde ise %98 olduğu dikkate alındığında, eğitim bakımından az gelişmiş ülkelerin sahip olduğu yetersizlik açıkça görülmektedir.

- **Sağlık:**

- Azgelişmiş ũlkelerde sağlıklı ortamdan uzak olma, sağlıklı su ve yiyeceğe ulaşamama ile temel sağlık hizmetlerinden mahrum olma gibi nedenlerle toplumun sağlık dũzeyi oldukęa dũřũk seviyelerde yer almaktadır. Netice itibariyle azgelişmiş ũlkelerdeki sağlık dũzeyinin yetersiz olması, ęok daha farklı alanlarda toplumsal başarının dũřũk kalmasına yol ağmaktadır.

- **Az gelişmiş Ülkelerde İletişim ve Güven Düzeyi:**

- Az gelişmiş ülkelerde bireysel ve toplumsal ilişkilerin dar kapsamlı tutulması, genel güven düzeyini olumsuz anlamda etkilemede önemli bir handikaptır. Özellikle, bireysel ilişkilerin etnik, dini ve mezhep ortaklığıyla sınırlı tutulması, hatta farklılıklara karşı mesafeli bir tutum sergilenmesi sıkça rastlanan davranış biçimlerindedir.
- Dolayısıyla toplumsal ilişkilerin homojen bir şekilde bütün ülke insanları ile aynı ölçüde gerçekleştirilmemesi, genel güven düzeyinin düşük kalmasına neden olmaktadır.

C.AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN SİYASİ VE İDARİ ÖZELLİKLERİ

- Azgelişmiş ülkelerin hemen hepsinde, “Uluslararası Bağımlılık Teorisi” gereğince, dışarının etkisinde kalanlar ile “Tam Bağımsızlık” taraftarı olanlar arasında süregelen iktidar mücadelelerinin, çoğu vakit sıcak çatışmaya dönüşmesi nedeniyle, ilgili ülkelerin sürekli iç savaş yaşamak zorunda kaldıkları görülmektedir. Dolayısıyla bu ülkelerdeki yönetimler istikrarsız bir yapı sergilemektedir.

- Birçok azgelişmiş ülkede hala krallıkların yönetimde olduğunu görmek mümkündür. Fakat seçimlerin yapıldığı ve demokratik yönetim diye sunulan idare şekillerinde de çoğulcu ve tabandan destek alan demokratik bir yönetimden söz etmek mümkün değildir.
- Öte yandan azgelişmiş ülkelerde yaşanan siyasi çatışmalar, bir yandan ülkelerin kendi beşeri ve doğal kaynaklarını verimli bir şekilde kullanabilmelerine engel oluştururken, diğer yandan aynı kaynakların gelişmiş ülkeler tarafından sömürülmesine imkân sunmaktadır.

D. AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE ÇİFTLİ YAPI

- Azgelişmiş ÷lkelerde, çok deęiőik ölçütlerle göre toplumun ikiye üçe hatta dörde bölünmesi sıkça rastlanan bir haldir. Bu parçalanmışlık; etnik, dini ve siyasi kökenli olabilmektedir.
- Azgelişmiş ÷lkelerde sıkça rastlanan bir başka çiftli yapı ise iktisadi sahada gör÷lmektedir.
- Diğer bir çiftli yapı ise bölgesel temelde yaşanmaktadır. Çünkü azgelişmiş ÷lkelerin hemen hepsinde bölge düzeyinde çok büyük iktisadi ve sosyal içerikli farklılıklar yaşanmaktadır.
- Azgelişmiş ÷lkelerde gör÷len bu ikili yapılar, azgelişmişliğin bir sonucu olduğu kadar, nedenleri arasında da yer aldığını söylemek durumundayız. Çünkü söz konusu farklılıklar, yukarıda bahsedilen, ilişki ve güven düzeyi yetersizliğine neden olmaktadır. Bu da iktisadi kalkınmayı zorlaőtırmaktadır.